

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Попович В. І.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

спеціальності 081 – Право

Чернівецький юридичний інститут

Міжнародного гуманітарного університету

*Науковий керівник: **Бабій А. Ю.***

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри юриспруденції

Чернівецький юридичний інститут

Міжнародного гуманітарного університету

м. Чернівці, Україна

У криміналістиці сутність злочинного діяння виявляється і встановлюється через сліди, залишені в оточуючих злочинця соціальному та матеріальному середовищах. Тому криміналістична сутність обстановки, її функціональне значення, з урахуванням специфіки криміналістичних методів пізнання, полягає в закономірному відображенні події злочину в різного виду слідах, обумовлених його механізмом, в об'єктивній можливості використання в розслідуванні таких слідів і в цілому слідової картини. При цьому умови та обставини обстановки вчинення злочину, які поряд з іншими детермінують спосіб його вчинення, знаходяться в одній площині та вирішують завдання встановлення події злочину та винуватості особи, яка його вчинила.

Аналіз визначень обстановки вчинення злочину свідчить, що у зміст цієї категорії, як правило, включаються статичні об'єкти навколишнього середовища, які виконують функцію відображення криміналістично значимої інформації, а також такі динамічні елементи як час, природні та погодні умови, особливості поведінки «прямих» і «непрямих» учасників злочину, соціально-психологічні зв'язки між ними тощо. Проте, такий підхід односторонньо відображає зміст досліджуваної категорії та потребує уточнення.

У кримінологічній літературі обстановка розглядається через поняття «ситуація вчинення злочину» або «кримінальна ситуація» [1, с. 266]. Це зумовлено тим, що поняття «обстановка» певною мірою є синонімом поняття «ситуація» як сукупності обставин. Поняття «ситуація» використовується до процесу розслідування злочинних діянь

(слідча ситуація), до об'єкта слідчої діяльності (злочинна або кримінальна ситуація).

Поняття кримінальної ситуації у криміналістичному значенні як однієї з форм прояву злочину визначається В.Ю. Шепітьком як сукупність суб'єкта, об'єкта злочину, інших учасників злочинної події, діяльнісна сторона ситуації (дії злочинця і дії потерпілого), мотиви, цілі та результати злочинного діяння, час, місце, обстановка вчинення злочину [2, с. 77]. Водночас, сутність категорії обстановки як кримінальної ситуації повинна мати іншу форму вираження, відмінну від елементного складу механізму злочину. Ситуація проявляється через інформацію про елементи механізму злочину та є основою для пізнання причинно-наслідкового взаємозв'язку таких елементів – як основних, так і другорядних. Тому обстановка та ситуація можуть вживатися як синоніми тільки у певних відносинах, коли вони показують одну форму відображення об'єктивної дійсності – місце розташування елементів зовнішнього середовища та елементів механізму злочину, але на різних рівнях.

Спільною для цих категорій є єдина сутність форми, яка відображає взаємозв'язки: у першому випадку – елементів механізму злочину з об'єктами обстановки, а в другому – елементів механізму злочину між собою. Крім цього, загальною характеристикою, що об'єднує досліджувані категорії, є їх єдине функціональне призначення: отримання доказової та орієнтуючої інформації з метою розкриття злочину, моделювання його механізму, виявлення конкретного змісту елементів механізму злочину в межах типової моделі.

Кримінальна ситуація як місце розташування елементів місця вчинення злочину є відправним моментом для дослідження та доказування їх взаємозв'язку в конкретних просторово-часових межах. Вона є постійним об'єктом пізнання в низці слідчих ситуацій під час досудового розслідування кримінального провадження. Такий методологічний підхід до розгляду змісту обстановки вчинення злочину висловлює В.А. Динту, яка визначає обстановку як інтегральну систему умов і обставин, що локалізуються у просторі та в часі, матеріальній обстановці місця події, а також взаємозв'язків зовнішньої матеріальної обстановки з об'єктом посягання, суб'єктом вчинення злочину, та іншими елементами процесу підготовки, вчинення та приховування злочину [3, с. 23]. Відповідно, перша частина визначення відображає зміст категорії обстановки, а друга, яка підкреслює взаємозв'язок матеріальної обстановки з іншими елементами механізму злочину, – його форму. Поняття обстановки вчинення злочину як ситуація (докримінальна, кримінальна, посткримінальна) має кримінологічний характер і відображає стадії розвитку злочинної діяльності щодо середовища, в якому вона відбувається. Водночас, ця категорія може

застосовуватися і в криміналістичній теорії, якщо вона буде відображати криміналістичний аспект щодо тактики і методики розслідування злочинів.

Таким чином, категорія «обстановка місця події» як елемент механізму злочину співвідноситься з категорією «ситуація (обстановка) вчинення злочину» як частина і ціле у механізмі реалізації злочинного діяння. Обстановка місця події – це об'єктивна сукупність матеріальних об'єктів, явищ, процесів місця злочину, атрибутивний елемент механізму злочинного діяння. Ситуація вчинення злочину – це місце розташування, стан, роль елементів механізму взаємодії суб'єкта та об'єкта злочину із зовнішньою обстановкою його вчинення, взятих у конкретних просторово-часових рамках.

Саме взаємозв'язок елементів механізму злочину в його типовій моделі, їх місце розташування у просторі і часі є, в першу чергу, об'єктом дослідження під час огляду місця події та проведення інших слідчих (розшукових) дій. Об'єкти обстановки місця злочину як його матеріальна статична основа відіграють допоміжну роль у з'ясуванні того, що сталося, за слідами взаємодії елементів його механізму.

Обстановка місця вчинення злочину як зовнішнє матеріальне середовище певною мірою є статичним елементом механізму злочину, в межах якого розвивався механізм вчинення злочину. Ситуація вчинення злочину є динамічною моделлю прояву всіх або, у будь-якому випадку, основних елементів механізму вчинення злочинного діяння, взятою на конкретному етапі його розвитку в конкретних просторово-часових межах матеріальної обстановки злочинного діяння. Це прояв обстановки вчинення злочину більш високого рівня, що має свій зміст, форми прояву, але виконує єдине криміналістичне завдання – розкриття злочинів.

Криміналістичне значення кримінальної ситуації як динамічної форми обстановки вчинення злочину полягає в тому, що результати її аналізу та оцінки по суті є інформаційною основою для створення уявної моделі механізму вчиненого злочину, для виявлення та пізнання його основного сутнісного зв'язку – способу вчинення злочину. При цьому слідоутворення необхідно розглядати як двоєдиний процес: відображення механізму злочину в зовнішній матеріальній обстановці, а останньої – на елементах механізму злочину, що дозволяє найбільш повно уявити всю картину злочинного діяння. Таке виокремлення статичного та динамічного стану досліджуваних категорій не заперечує власного розвитку обстановки, її динамічного стану.

Крім цього, зміст поняття «кримінальна обстановка» є ширшим за зміст понять «обстановка місця події» та «механізм злочину». Так, за межами зовнішньої обстановки місця події нерідко залишаються такі складові його змісту як час і погодно-кліматичні умови, які за своїми якісно-кількісними

характеристикам можуть не збігатися з відповідними характеристиками безпосередньої обстановки місця злочину. Час як характеристика обстановки вчинення злочину є загальною властивістю механізму злочину й обстановки його вчинення, а не обстановки місця події.

Таким чином, обстановка вчинення злочину у криміналістичній теорії повинна розглядатися на таких рівнях: 1) як елемент механізму вчинення злочину; 2) як матеріальне зовнішнє середовище місця події; 3) як кримінальна ситуація, форма взаємозв'язку, що відображає місце розташування, стан, роль елементів механізму вчинення злочину, взятих у конкретних умовах місця та часу (просторово-часових рамках). При цьому обстановка є матеріальним зовнішнім середовищем місця події та матеріальним зовнішнім середовищем на всіх або окремих етапах вчинення злочину.

Розуміння категорії обстановки вчинення злочину в системі діалектичної єдності різних форм її прояву дозволяє усунути плутанину у визначенні її змісту, більш чітко виокремити її роль у теорії криміналістики, у вченні про механізм злочину, в методиці його моделювання, а в кінцевому підсумку – сприятиме більш продуктивній реалізації її можливостей у розслідуванні злочинів.

Разом з тим, розуміння обстановки як стану механізму злочину, коли враховується місце розташування кожного його елемента у просторі та часі, обмежує її криміналістичне значення. Більше того, межі механізму злочину обмежують можливості використання обстановки у тактиці та методиці розслідування злочинних діянь, оскільки він є формою реалізації лише злочину. При цьому за його межами залишаються докримінальна та посткримінальна діяльність, які можуть порушувати широке коло соціальних відносин.

Література:

1. Дика Є.О. Ситуація вчинення конкретного злочину як обставина, яка пом'якшує або обтяжує кримінальну відповідальність. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 року): у 2 т. Т. 2. Одеса: Юридична література, 2016. С. 266-267.

2. Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Вид. 3-є. Х.: Одисей, 2006. 368 с.

3. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 239 с.